

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ud-i Sa'd-i Selmân, *Dîvân* (nşr. Reşîd Yâsemî), Tahran 1362 hş./1983, neşredenin girişi; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle: Erba'u makâlât* (trc. Muhammed b. Tâvî), Rabat 1403/1982, s. 116-120; Reşîdüddin Vatvât, *Hadâ'îku's-sihr fi dekâ'iki's-şî'r* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1362 hş., s. 15, 25, 30, 33, 41, 50, 52, 111-112; Avfî, *Lübâb*, II, 411-412; Devletşah, *Tezkire* (trc. Necati Lugal), İstanbul 1977, I, 82-85; Browne, *LHP*, II, 324-326; Storey, *Persian Literature*, V/2, s. 412-416; Safâ, *Edebiyyât*, II, 483-501; Neffîsî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, I, 43-44; Rypka, *HIL*, s. 196; C. E. Bosworth, *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay: 1040-1186*, Edinburgh 1977, s. 65-66, 67, 68; Abdülhüseyin Zerrinkûb, *Bâ Kârân-ı Hulle*, Tahran 1374 hş., s. 117-126; Zehrâ-yî Hânlerî [Kiyâ], *Feheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1348 hş., s. 462-463; Bedüzzaman Fûrûzanfer, *Sûhan ü Sûhanverân*, Tahran 1369 hş., s. 207-230; Ahmet Ali Han Sendilevî, *Tezkire-i Mağzenü'l-garâib* (nşr. Muhammed Bâkır), İslâmâbâd 1371 hş., IV, 836-839; Abdülhay Habîbî, "Meğâbis-i Mes'ud-i Sa'd-i Selmân", *Yağmâ*, XI/12, Tahran 1347 hş., s. 678-686; Ahmed Ateş, "Mes'ud", *İA*, VIII, 141-144; J. W. Clinton, "Mas'ud-i Sa'd-i Salmân", *EI*² (İng.), VI, 783; J. T. P. de Bruijn, "Hab-siyya", *EI*² Suppl. (İng.), s. 333-334.

RIZA KURTULUŞ

MES'ÜDÎ, Ali b. Hüseyin

(علي بن الحسين المسعودي)

Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyin b. Ali
el-Mes'udî el-Hüzelî
(ö. 345/956)

Mürûcü'z-zeheb adlı eseriyile tanınan
tarih ve coğrafya âlimi, seyyah.

Bağdat'ta dünyaya geldi. Eserlerindeki bazı ifadelerden hareketle 280 (893) yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Meşhur sahâbî Abdullah b. Mes'ud'un soyundan geldiği için Mes'udî, Hüzeyl kabilisine mensubiyetinden dolayı Hüzelî nisbeleriyle tanınır. Hayatı hakkındaki bilgiler büyük ölçüde *Mürûcü'z-zeheb* ve *et-Tenbîh ve'l-işrâf* adlı eserlerine dayanmaktadır. İbnü'n-Nedîm oldukça kısa yer ayırdığı Mes'udî'yi Mağribî nisbesiyle kaydederse de (*el-Fihrist*, s. 171) bu doğru değildir.

Mes'udî gençlik dönemini geçirdiği Bağdat'ta Vekî, Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî, Ebû Ali el-Cübbâî, Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Zeccâc, İbn Düreyd ve Ebü'l-Hasan el-Eş'arî gibi âlimlerin öğrencisi oldu. Bir ara Basra'ya giderek Ebû Halife Fazl b. Hubâb el-Cumahî'den istifade etti. Ca'fer b. Muhammed b. Hamdân el-Mevsilî (ö. 323/935) ve Ebû Bekir es-Sülfî de

onun özellikle faydalandığı âlimlerdendir. Tâceddin es-Sübkî, Şâfiî âlimi Ebü'l-Abbas İbn Süreyç'in vefatı sırasında (ö. 306/918) kendisini ziyarete gelenler arasında Mes'udî'nin de bulunduğunu, onun *Risâletü'l-beyân 'an usûli'l-aşkâm*'ını dinleyip yazdığını kaydeder (*Tabakât*, III, 456-457).

Mes'udî aldığı dersler ve okuduğu kitaplarla yetinmeyip bilgisini arttırmak için Mağrib ve Endülüs hariç dönemin İslâm coğrafyasında, hatta İslâm coğrafyası dışında uzun seyahatler yaptı. 300'de (912) henüz Bağdat'ta olduğu bilinen Mes'udî, bu tarihten üç yıl sonra muhtemelen ilk olarak İstahr'a gitti ve aynı yıl Hindistan'a geçti. 304'te (916) Uman üzerinden Bağdat'a döndü, 306-316 (918-928) yıllarını Irak, Suriye ve Arabistan'da geçirdi. 320'de (932) Hazar ve İrmîniye bölgesini dolaştı. 330 (941) veya 331'de (942) Mısır'a gitti. *Mürûcü'z-zeheb* adlı eserini 332 (943) yılında Fustat'ta kaleme aldı. 334'te (946) Dimaşk'ı ve Antakya'yı ziyaret etti. İskenderiye ve Yukarı Mısır'ı da gezerek 336'da (947) tekrar Fustat'a döndü. Bu tarihten sonra seyahat ettiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Son yıllarını Fustat'ta geçirdiği anlaşılan Mes'udî, burada çalışmalarını gözden geçirmek ve *et-Tenbîh* gibi yeni eserler yazmakla meşgul oldu. Cemâziyelâhîr 345'te (Eylül 956) vefat etti. Ölüm tarihi 346 (957) olarak da kaydedilmektedir (Yâkût, XIII, 90; İbn Hacer, IV, 225).

Büyük ilim merakı, çok yönlü bir kişiliği olan Mes'udî eserlerini telif ederken çeşitli kaynaklardan faydalanmıştır. *Mürûcü'z-zeheb*'de aralarında Aristo, Eflâtun ve Batlamyus'un Arapça çevirisiyle Pehlevîce'den tercüme edilen kitapların da bulunduğu 165'ten fazla kaynağı zikretmesi bunu açıkça göstermektedir. Ayrıca bazı hıristiyan müelliflerle görüşüp tartışmış, eserleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur (*et-Tenbîh*, s. 154-155). Mes'udî eski müelliflerin verdiği bilgilerin mutlak doğru, aşilamaz ve eleştirilemez olmadığını, yeni bilgi ve tecrübelerle onları aşma imkânının her zaman bulunduğunu vurgulamıştır (*a.g.e.*, s. 76). Özellikle İslâm coğrafyası dışına da ilgi duyması, farklı coğrafya, toplum ve kültürler hakkında bizzat kaynağından bilgi almak gerektiğini söylemesi (meselâ bk. *a.g.e.*, s. 105), bu husustaki merakını ve ufkunun genişliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Kara ve deniz yoluyla gerçekleştirdiği seyahatlerinde kendi

gözlemlerinin yanı sıra âlimler, denizciler, tâcirler, seyyahlar, devlet memurları, farklı din ve mezhep mensupları ile görüşüp bilgi alan Mes'udî, İslâm tarihçisi olmanın ötesinde aynı zamanda bir dünya tarihçisidir. İbn Haldûn, çok yönlü bir âlim olması dolayısıyla onun tarihçilerin pîri / imamı kabul edildiğini söyler (*Mukaddime*, I, 248). İbnü'l-İmâd da çok seyahat ettiğini vurgulayarak tarih alanında başkalarının yapamadığını gerçekleştirmeyi başardığını belirtir (*Şezerât*, II, 371). İbn Hurdâzbih, Ya'kübî, İbn Rüste ve İbnü'l-Fakih gibi Irak okuluna mensup coğrafyacılarından biri olan Mes'udî'nin coğrafya açısından en önemli sayılabilecek görüşü belirli bir bölgenin coğrafyasının o bölgedeki insan, hayvan ve bitki örtüsünü doğrudan etkilediğine dair kanaatidir. Eserlerinde Seylan, Tibet, Çin ve Madagaskar'dan bahsetmekle birlikte onun buralara gidip gitmediği tartışmalıdır. Çünkü buralara dair bilgileri genellikle Basra'da görüştüğü Ebû Zeyd es-Sîrâfî'den dinlediklerine ve *Ahbârü's-Sîn ve'l-Hind* adlı esere dayalı olarak anlatmaktadır.

Mes'udî birçok hususta yüzeysel kaldığı, konudan konuya geçtiği, bunun eserlerini sistematik olmaktan uzaklaştırdığı, çeşitli efsanelere yer verdiği, savaşlardaki asker sayıları için abartılı rakamlar zikrettiği söylenerek eleştirilmiştir. Meselâ bazı konuları açıklarken Mes'udî'nin rivayetlerine dayandığı görülen İbn Haldûn, onun Sînâ çölünde Hz. Mûsa'nın etrafında İsrâiloğulları'ndan 600.000 kişilik bir ordu bulunduğuna, İskenderiye şehrini kuran Büyük İskender'e deniz hayvanlarının engel olduğuna (*Mukaddime*, I, 209), Roma'daki sığırcık kuşu heykeline ve Mağrib'de bütün binaları bakırdan olan Medînetünnühâs adlı şehir bulunduğuna dair rivayetlerini tenkit etmekte (*a.g.e.*, I, 256) ve ehil olup olmadığına bakmaksızın muhababından ne duyduysa naklettiğini söylemektedir. Bununla birlikte Mes'udî'nin eleştirildiği bazı noktaların diğer Ortaçağ tarih ve coğrafya kitaplarında da görülebileceği unutulmamalıdır. Ayrıca onun bir gözlemci olarak gördüklerini ve duyduklarını aktarmakla yetindiği düşünülebilir.

Şîf müelliflerinin İmâmîyye Şîası'na mensup kabul ettikleri Mes'udî'yi Zehebî, Tâceddin es-Sübkî ve İbn Tağriberdî gibi Sünnî müellifleri Mu'tezilî diye tanıtır. İbn Hacer el-Askalânî ise onun Şîf ve Mu'tezilî olduğunu belirtir. Tâceddin es-

Sübki, Mes'ûdî'yi Şâfiî âlimleri arasında zikreder. Ancak İbnü'l-İmâd, Şâfiî fakihî Mes'ûdî'nin başka bir şahıs olduğunu söyler. Mes'ûdî IV. (X.) yüzyılda birçok örneğine rastlandığı gibi Şii eğilimli Mu'tezilî bir âlim kabul edilebilir.

Eserleri. Mes'ûdî tarih ve coğrafya başta olmak üzere kozmoloji, astroloji, dinler ve mezhepler tarihi, fıkıh, kelâm, felsefe, ahlâk, siyaset alanında, ayrıca Ehl-i beyt, on iki imam ve imâmet konularında kitaplar kaleme almış, fakat *Mürûcû'z-zeheb* ve *et-Tenbîh ve'l-İsrâf* dışında diğerleri bugüne ulaşmamıştır. Kaynaklarda az sayıda eserinin adı zikredilmektedir. Ancak *Mürûcû'z-zeheb* ve *et-Tenbîh*'te yaptığı atıflar sayesinde günümüze kadar gelmeyen çalışmaları hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bu iki eserdeki atıflardan hareketle diğer eserlerini de tesbit eden Tarîf Hâlidî (Tarîf Khalidî) onun tarihe dair çalışmalarını genellikle 332 (943) yılından itibaren yaptığı, dolayısıyla diğer eserlerin 313-332 (925-943) yılları arasında yazıldığı kanaatindedir (*Islamic Historiography*, s. 164). 1. *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher (fi tühâfi'l-eşraf mine'l-mülûk ve ehli'd-dirâyât)*. 332'de (943) Fustat'ta kaleme alınan eser 336 (947) ve 345 (956) yıllarında iki defa gözden geçirilmiş, ancak günümüze daha geniş olduğu anlaşılan 345 yılına ait şekliyle (*et-Tenbîh*, s. 111) değil önceki haliyle ulaşmıştır. Mes'ûdî, eserin mukaddimesinde *Ah̄bârü'z-zamân* ve *el-Kitâbü'l-Evsaf*'ta genişçe anlattığı konuları burada daha özlü olarak kaleme aldığını belirtmektedir. Kendisinden önceki bazı tarihçiler ve eserleri hakkında kısaca bilgi verip bunları değerlendiren müellif, *Mürûcû'z-zeheb*'de bilinmesi gereken hemen her ilimle ilgili bütün hususların yer aldığını söyler (I, 9-18). İki ana bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde ansiklopedik mahiyette çeşitli konulara yer verilmektedir. Hz. Âdem'den itibaren peygamberler tarihi, yeryüzünün belli başlı coğrafi bölgeleri, bazı denizler, adalar, nehirler, dağlar; çeşitli hayvan ve bitkiler; madenler; Hintliler, Çinliler, Yunanlılar, Roma ve Bizans ile Persler ve Sâsânîler, Türkler; İslâm öncesi Arabistan tarihi kitabın belli başlı konularını oluşturur. Mes'ûdî anlattığı toplumların örf ve âdetleri, inanç ve ibadetleri, efsaneleri, yiyecek ve giyecekleri, bayramları, oyunları, mâbedleri, takvimleri gibi kültür unsurlarına da yer vermiştir. İkinci bölümde Hz. Peygamber döneminden Abbâsî Halifesi Mutî' -Lillâh'a ka-

dar İslâm tarihi anlatılmış, İslâm dünyası dışına nâdiren atıfta bulunulmuştur. Eserin birçok baskısı yapılmıştır (Bulak 1283; Kahire 1302 [Makkarî'nin, *Nefhu't-tîb*'i kenarında]; Kahire 1303 [İbnü'l-Esîr'in, *el-Kâmil*'i kenarında]; Kahire 1313; nşr. Abdurrahman Muhammed, I-II, Kahire 1346/1927; nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, I-IV, Kahire 1386/1948; Kahire 1377/1958; Kahire 1384/1964; nşr. Yûsuf Es'ad Dâğır, I-IV, Beyrut 1385/1965); Aloys Sprenger kitabın bir kısmını İngilizce'ye çevirmiş (*Al-Mas'ûdî's Historical Encyclopedia: Meadows of Gold and Mines and Gems*, London 1841), Barbier de Meynard ilk üç cildini Pavet de Courteille ile birlikte olmak üzere tamamını Fransızca çevirisiyle beraber neşretmiştir (*Les Prairies d'or*, I-IX, Paris 1861-1877, 1913-1930). Charles Pellat bu çalışmayı gözden geçirip yeniden yayımlamıştır (I-V, Beyrut 1966-1974; Ar. indeks: I-II, Beyrut 1979; Fr. çeviri: I-III, Paris 1962-1971). Azîz el-Azme, *Mürûcû'z-zeheb* ve *et-Tenbîh ve'l-İsrâf*'tan bazı bölümler seçerek neşretmiştir (*el-Mes'ûdî*, Riyad 2001). 2. *et-Tenbîh ve'l-İsrâf*. Mes'ûdî'nin muhtemelen son eseri olup 344-345 (955-956) yıllarında telif edilmiştir. Kitapta astronomi ve meteorolojiye dair bazı konular anlatılıp yeryüzünün yedi bölgesine ve denizlere dair bilgiler verildikten sonra dünya tarihinde iz bırakmış toplumlardan (Farslar, Keldânîler, Araplar, Yunanlılar ve Romalılar [Bizans dahil], Kuzey Afrikalılar, Türkler, Hintliler, Çinliler vb.) çeşitli yönleriyle bahsedilmiş, ardından Hz. Peygamber'den itibaren dönemin halifesi Mutî' -Lillâh'a kadar İslâm tarihi olaylarına ana hatlarıyla yer verilmiştir. Bu muhtevasıyla *et-Tenbîh* hem bir coğrafya kitabı hem de bir genel tarihtir. İlk defa 1894 yılında Michael Jan de Goeje tarafından "Bibliotheca Geographorum Arabicorum" serisinin VIII. cildi olarak Leiden'de neşredilmiş, bu neşir daha sonra tekrar basılmıştır (Beyrut 1965; Leiden 1967 → Frankfurt 1992). Abdullah es-Sâvî'nin de yayımladığı eserin (Kahire 1357/1938) Beyrut'ta bir başka baskısı yapılmıştır (1981). Kitabı Carra de Vaux Fransızca'ya (*Le Livre de l'avertissement et de la revision*, Paris 1896 → Frankfurt 1986), Mevlânâ Abdullah el-İmâdî Urduca'ya (Haydarâbâd 1345/1926) tercüme etmiştir. 3. *Ah̄bârü'z-zamân*. Eserin tam adı *Ah̄bârü'z-zamân ve men ebâdehü'l-hidşân mine'l-ümemi'l-mâziye ve'l-ecyâli'l-hâliye ve'l-memâliki'd-dâsire*'dir. Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* ve *et-Tenbîh*'te sık sık bu eserine

atıfta bulunmakta ve bahsettiği konuları burada daha geniş şekilde ele aldığını belirtmektedir. Abdullah es-Sâvî'nin *Ah̄bârü'z-zamân* adıyla Mes'ûdî'ye nisbet ederek yayımladığı (Kahire 1938), Hüseyin el-Âsî'nin tekrar bastırıldığı (Beyrut 1416/1996), Kerîm Zamânî'nin de Farsça'ya tercüme ettiği (Tahran 1370) kitap Mes'ûdî'ye ait değildir. Bu eseri *L'Abrégé des merveilles* adıyla Fransızca'ya çeviren Carra de Vaux (Paris 1938) kitabın popüler bir çalışma olduğunu söyler (Dunlop, s. 110-114). 4. *Râhatü'l-ervâh*. *Ah̄bârü'z-zamân*'in zeyli niteliğindedir. Bazı devletlerin hükümdarları hakkında *Ah̄bârü'z-zamân*'da yer almayan bilgilerin *Râhatü'l-ervâh*'ta verildiği anlaşılmaktadır. 5. *el-Kitâbü'l-Evsaf*. *Mürûcû'z-zeheb*'den önce yazılan eserde *Ah̄bârü'z-zamân*'daki bazı bilgiler kısaltılmış, bazı konularda yeni bilgiler eklenmiştir; dolayısıyla eser hem *Ah̄bârü'z-zamân*'in muhtasarı hem de zeyli mahiyetindedir. Brockelmann (*IA*, VIII, 145) ve Sezgin (*GAS*, I, 334), kitabın Oxford ve İstanbul'da nüshalarının bulunduğunu kaydederlerse de bu nüshaların Mes'ûdî'nin eserine ait olduğunu tesbit edilmştir (Shboul, s. 89). 6. *Fünûnü'l-ma'ârif ve mâ cerâfi'd-dühûri's-sevâlif*. Yunan ve Bizans tarihinin yanı sıra Kuzey Afrika tarihinden, ayrıca Hz. Peygamber'in ve halifelerin hükümdarlara gönderdikleri elçilerden (*et-Tenbîh*, s. 261) bahsetmektedir. 7. *Zehâ'irü'l-ülûm ve mâ kâne fi sâlihi'd-dühûr*. *et-Tenbîh*'in daha geniş bir yazımı olduğu tahmin edilen eserin özellikle Bizans tarihi, Bizans'ta kiliseler ve diğer yapılar, imparatorlar, Sâsânîler ve müslümanlarla yapılan savaşlar gibi konuları içerdiği anlaşılmaktadır. 8. *Kitâbü'l-İstizkâr li-mâ cerâfi sâlihi'l-a'sâr*. *et-Tenbîh*'te birçok defa atıfta bulunan eserin onunla aynı plana sahip olduğu söylenebilir. 9. *Kitâbü Vaşli'l-mecâlis bi-cevâmi'i'l-ahbâr ve muhallâtü'l-âşâr (muhtelihtü'l-âdâb)*. Endülüs tarihi başta olmak üzere edebiyat ve kültür ağırlıklı rivayetlere yer veren bir eserdir. 10. *el-Ah̄bârü'l-Mes'ûdiyyât*. Câhiliye devri ve Endülüs tarihine dair bilgiler içermektedir. 11. *Kitâbü Maqâtîli fursâni'l-Acem*. Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ et-Teymî'nin *Kitâbü Maqâtîli'l-fursâni'l-Arab*'ına karşılık olarak yazılmıştır (*et-Tenbîh*, s. 102). 12. *Kitâbü Teqallübi'd-üvel ve teqayyüri'l-ârâ'*. Kuzey Afrika tarihi, Ağlebîler ve Fâtımîler'e dair bir eserdir. 13. *Kitâbü'l-Maqâlât fi uşûli'd-diyânât*. *Mürûcû'z-zeheb*'de birçok de-

fa atıfta bulunulan eserde Şîa, Hâriciler ve Mu'tezile'den başka Mârûnî, Sâbiî, Mecûsî ve Hürremiyye inançlarından da söz edilmektedir. 14. *Kitâbü'l-Kazâyâ ve't-tecârib*. İklimlerin belirli bölgelerdeki insan, hayvan ve bitki örtüsüne etkileri, suların hayvanlar üzerindeki tesiri, maden ve minerallerin kaliteleri, hayvan ve bitki genetiği gibi konularda önemli bilgiler içeren kitap Mes'ûdî'nin kendi gözlem ve tecrübelerine yer verdiği dikkat çekici eserlerinden biridir. 15. *Kitâbü Sırrî'l-hayât*. Genel olarak ruh ve nefisten bahsedilen eserde Hıristiyanlık'taki teslîs, Şîa ve Hürremiyye'deki gaybet düşüncesine de yer verilmektedir. Müellifin 313'te (925) Tikrî'te bir hıristiyanla yaptığı tartışmadan bahsetmesi eserin bu tarihten sonra yazıldığını göstermektedir. 16. *Kitâbü'z-Zülef*. Eserde ruh, nefis kozmoloji, hastalıklar, müzik ve hayvan gibi çeşitli konulara yer verilmektedir. 17. *Risâletü'l-beyân fi esmâ'i'l-e'immeti'l-ka'fiyye mine's-Şî'a*. On iki imamın hayatı, nesepi, vefatları ve türbeleri gibi hususlara geniş yer veren bir eser olduğu anlaşılmaktadır. 18. *Ĥadâ'ıku'l-eghân fi aĥbâri ehli (âli) beyti'n-nebî ve teferruĥim fi'l-büldân*.

Mes'ûdî'nin diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü'l-Mebâdi'* ve *t-terâkîb*, *Kitâbü'l-İntişâr*, *Nazmü'l-cevâhir fi tedbiri'l-memâlik ve'l-asâkir*, *Kitâbü Tıbbi'n-nüfûs*, *Nazmü'l-edille fi uşûli'l-mille*, *Kitâbü's-Şafve fi'l-imâme*, *Kitâbü'l-İstibşâr fi'l-imâme*, *Kitâbü'd-De'âvi's-şenî'a*, *Kitâbü'l-Vâcib fi'l-fürûzi'l-levâzim*, *Kitâbü'l-Mesâ'il ve'l-İlel fi'l-mezâhib ve'l-milel*, *Kitâbü Ĥazâ'ini'd-dîn ve sırrî'l-âlemîn*, *Nazmü'l-a'lâm fi uşûli'l-aĥkâm*, *Kitâbü'l-İbâne 'an uşûli'd-diyâne*, *Kitâbü'n-Nühâ ve'l-kemâl*, *Kitâbü'r-Ru'ûsi's-seb'iyye*, *Kitâbü'l-İstircâ' fi'l-ke'lâm*, *Mezâhirü'l-aĥbâr ve ĥarâ'ifü'l-âşâr fi aĥbâri âli'n-nebî*, *Kitâbü'z-Zâhî*.

Bazı kaynaklarda Mes'ûdî'ye nisbet edilen *Kitâbü't-Târîh fi aĥbâri'l-ümem mine'l-Arab ve'l-Acem* (İbnü'n-Nedîm, s. 171; Yâkût, XIII, 94), *Kitâbü Aĥbâri'l-Ĥavâric* (a.g.e., a.y.), *Kitâbü'r-Resâ'il* (İbnü'n-Nedîm, s. 171; Yâkût, XIII, 94), *Fî Aĥvâli'l-imâme* (Brockelmann, GAL, I, 145), *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* (İbn Ebû Usaybia, s. 90, 124) adlı eserlerin müellife nisbetinin yanlış olduğu veya yukarıda zikredilen çalışmaların farklı isimlerle kaydından ibaret bulunduğu düşünülmektedir. Öte yandan *İşbâtü'l-va-*

şıyye li'l-İmâm 'Alî b. Ebî Tâlib adıyla Mes'ûdî'ye izâfe edilerek yayımlanan kitabın (Necef, ts.; Beyrut 1409/1988; Kum 1417/1996) ona aidiyeti tartışmalıdır (Tarif Khalidi, s. 163-164; *EP* [İng.], VI, 787).

Mes'ûdî ve eserleri üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Tarif Khalidi'nin *Islamic Historiography: The Histories of Mas'ûdi'si* (New York 1975), Ahmad M. H. Shboul'un *al-Mas'ûdi and His World: A Muslim Humanist and His Interest in Non-Muslims*'i (London 1979), Hâdî Hüseyin Hamûd'un *Menhecü'l-Mes'ûdî fi baĥşî'l-aĥâ'id ve'l-fırâkı'd-dîniyye'si* (Bağdad 1984), Süleyman Abdullah el-Müdeyd es-Süveykî'tin *Menhecü'l-Mes'ûdî fi kitâbeti't-târîhi*'i (1407/1986) ve Abdülfettâh Muhammed Vüheybe'nin *Coğrafiyyetü'l-Mes'ûdî beyne'n-nazarîyye ve'l-vâkı'* adlı eseri (İskenderiye 1415/1995) bunlar arasında zikredilebilir. Mes'ûdî'nin vefatının 1000. yılı anısına Ocak 1958'de Aligarh İslâm Üniversitesi tarafından uluslararası bir sempozyum düzenlenmiş, burada sunulan on dokuz tebliğ yayımlanmıştır (*al-Mas'ûdi Millenary Commemoration Volume* [ed. S. Maqbul Ahmad – A. Rahman], Aligarh Muslim University 1960). Fuat Sezgin, Mes'ûdî ve eserleri hakkında Avrupa'da yazılan bazı makaleleri *Studies on Qudâma b. Ġa'far (d. after 932) and al-Mas'ûdi (d. 956)* adlı kitapta toplamıştır (Frankfurt 1992).

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), I-IV, tür.yer.; a.mlf., *et-Tenbih*, s. 76, 102, 105, 154-155, 261, ayrıca bk. tür.yer.; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 171; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl* (nşr. Muhammed Cevâd en-Nâfî), Beyrut 1408/1988, II, 76-77; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XIII, 90-94; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'*, s. 90, 124; Zehebî, *el-İber*, II, 269; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 569; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 12-13; Sübkî, *Ĥabakât* (Tanâhî), III, 456-457; İbn Haldûn, *Mukaddime* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, I, 209, 248, 255, 256, 341, 390, 510, 513, 522, 570-571, 573, 711; II, 836; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 224-225; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, III, 315-316; *Keşfü'z-zunûn*, I, 26, 27, 493; II, 1658-1659; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 371; Hân-sârî, *Ravzâtü'l-cennât*, IV, 281-288; Brockelmann, GAL, I, 144-145; *Suppl.*, I, 220-221; a.mlf., "Mes'ûdî", *İA*, VIII, 144-145; I. Krachkovsky, *Târîhu'l-edebi'l-coğrafiyyi'l-Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963, I, 177-185; Sarton, *Introduction*, I, 637-639; Sezgin, GAS, I, 332-336; VI, 198-203; VII, 276-277; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 54, 108-109, 135-136; Ch. Pellat, "Mas'ûdi at l'Imâmisme", *Le Shi'isme imamate, colloque de Strasbourg* (6-9 Mai 1968), Paris 1970, s. 69-90; a.mlf., "al-Mas'ûdi", *EP*

(İng.), VI, 784-789; D. M. Dunlop, *Arab Civilization to A. D. 1500*, London 1971, s. 99-114; Tarif Khalidi, *Islamic Historiography: The histories of Mas'ûdi*, New York 1975, s. 163-164, ayrıca bk. tür.yer.; Ahmad M. H. Shboul, *al-Mas'ûdi and his World: A Muslim Humanist and his Interest in Non-Muslims*, London 1979, s. 89, ayrıca bk. tür.yer.; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-Arabî ve'l-m'errihûn*, Beyrut 1980, II, 45-54; Ali Hüsnî el-Harbûtî, *el-Mes'ûdi*, Kahire 1980; *A'yânü's-Şî'a*, VIII, 220-226; Âğâ Büzürg-i Tah-rânî, *ez-Zer'â ilâ teşâñfi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, I, 110, 330; IV, 439; Hâdî Hüseyin Hamûd, *Menhecü'l-Mes'ûdî fi baĥşî'l-aĥâ'id ve'l-fırâkı'd-dîniyye*, Bağdad 1984; Süleyman Abdullah el-Müdeyd es-Süveykî, *Menhecü'l-Mes'ûdî fi kitâbeti't-târîh*, [baskı yeri yok] 1407/1986; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 63-76; Abdülfettâh M. Vüheybe, *Coğrafiyyetü'l-Mes'ûdî beyne'n-nazarîyye ve'l-vâkı'*, İskenderiye 1415/1995; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 60-61; a.mlf., *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 2001, s. 42-58; S. Maqbul Ahmad, "al-Mas'ûdi's Contributions to Medieval Arab Geography", *IC*, XXVII (1953), s. 61-77; XXVIII (1954), s. 275-286; a.mlf., "Travels of Abu'l-Hasan 'Alî b. al-Husayn al-Mas'ûdi", a.e., XXVIII (1954), s. 509-524; Cevâd Ali, "Me-vâridü Târîhi'l-Mes'ûdî", *Sumer*, XX/1-2, Bağdad 1964, s. 1-48; M. S. Khan, "al-Mas'ûdi and the Geography of India", *ZDMG*, CXXXI (1981), s. 119-136; Akhtar Husain Siddiqi, "al-Mas'ûdi's Geographic Concepts", *International Journal of Islamic and Arabic Studies*, VII/2, Bloomington 1990, s. 43-71.

CASİM AVCI

MESULİYET

(bk. SORUMLULUK).

MESUT CEMİL TEL

(bk. TEL, Mesut Cemil).

MESÂİRÜ'Ş-ŞUARÂ

(مشاعر الشعراء)

Âşık Çelebi'nin

(ö. 979/1572)

Türk edebiyatı tarihinde

en ön sırada gelen şairler tezkiresi.

Türk edebiyatında ilk defa Ali Şîr Nevâî'nin (ö. 906/1501) Çağatay sahası için kaleme aldığı *Mecâlîsü'n-nefâis* adlı tezkiresiyle ortaya çıkan bu tür Edirneli Sehî Bey'in (ö. 955/1548) *Heşî Bihiştî*'yle Anadolu'daki ilk örneğini vermiştir. Latîfî ve Ahdî'nin eserlerinden sonra Anadolu'da yazılan dördüncü şairler tezkiresi olan *Meşâirü'ş-şuarâ* ebced harflerinin sıralanışına göre düzenlenmiş olup 976'da (1568) tamamlanmıştır. Fatîn Efendi'nin